

Samsonowicz, Henryk

"Księga Komturstwa Gdańskiego", wyd.
K. Ciesielska, I. Janosz-Biskupowa,
Warszawa 1983 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 77/4, 834-835

1986

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

w latach 1701—1762, przy czym pięć z nich w latach 1743—1762. W badanym okresie powstało 5 klasztorów karmelitów trzewickowych, 4 bernardynów, 3 dominikanów, 2 jezuitów, po jednym pijarów, benedyktynów, franciszkanów oraz bazylianów, a także dwa klasztory żeńskie: benedyktynek i katarzynek. Fundatorzy owych klasztorów przedstawiają się w sposób następujący: dwie to fundacje królewskie, jedna biskupia, cztery magnackie, 8 szlacheckich i 4 mieszane: 2 królewsko-biskupie i po jednej królewsko-magnackiej i magnacko-szlacheckiej. Autor odróżnia inicjatorów fundacji od fundatorów. Wśród tej pierwszej grupy 50% stanowiły kobiety.

W dziale źródeł opublikowano, znany literaturze (M. Malczewska) najstarszy inwentarz dóbr radziwiłłowskich najpewniej z 1528 r., jeden z najstarszych spisów majątkowych z terenów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Inwentarz z Archiwum Radziwiłłowskiego przechowywanego w AGAD opisuje 32 dwory i włości należące do Jerzego Mikołajewicza Radziwiłła, kasztelana wileńskiego, późniejszego hetmana.

Recenzje prezentowane w niniejszym tomie dotyczą w przewadze książek litewskojęzycznych. Przewidziano również dział nekrologów.

W skład komitetu redakcyjnego wchodzi badacz polski Cz. Kudziński, G. Labuda, J. Ochmański i Zb. Wojtkowiak oraz jeden przedstawiciel spoza tego środowiska J. Bardach. Przy opracowaniu kolejnych numerów zabraknie H. Lowmiańskiego.

Planuje się oddzielną, równoległą do niniejszego tytułu serię „Monografii” przeznaczoną dla druku obszerniejszych rozpraw lituanistycznych.

R.K.

Księga Komturstwa Gdańskiego, wyd. K. Ciesielska, I. Janosz-Biskupowa, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Fontes 70, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983, s. XLVI, 344.

Warto odnotować nowe wydawnictwo źródłowe w serii zasłużonych „Fontes” toruńskich przynoszące wyjątkowo wiele informacji o gospodarce, społeczeństwie, wojskowości i kancelarii Prus krzyżackich w XIV—XV w. Tzw. Księga Komturstwa Gdańskiego stanowi efekt działania kancelarii krzyżackiej (niestety bardzo słabo poznanej). Zapewne w końcu XIV w. komturstwa pruskie podjęły akcję zbierania i porządkowania stanu posiadania, przywilejów, uprawnień miast i posiadłości ziemskich. Sporządzono wówczas kopiarusz przywilejów w dwóch egzemplarzach: jeden powstał w komturstwie, drugi, zapewne w celu potrzeb kontrolnych, przewieziony został do kancelarii wielkiego mistrza. Nie wiemy skąd brano tekst oryginalnych dokumentów wystawionych przed półwiekiem. Być może — jak za K. Kasiskiem chcą wydawcy — ściągnięto je do posiadaczy. Być może, że ci ostatni byli zainteresowani w przekazaniu treści różnych przywilejów do wiadomości władzy. Może też jakieś rejestry pism wychodzących istniały wcześniej. Krzyżacy znali przecież najbardziej rozwinięte formy kancelaryjne stosowane w Europie, z praktyką kurii rzymskiej na czele.

Do kopiarusza bardzo szybko zaczęto wpisywać na bieżąco nowe dokumenty dotyczące miejscowości leżących w komturstwie, a także rachunki, zapisy, wykazy dotyczące świadczeń finansowych. W tych księgach gospodarczych znalazły się też powinności wojskowe. Omawiana księga została sporządzona na przełomie XIV i XV w. (wg wydawców między rokiem 1399 i 1401) i prowadzona była na bieżąco do 1433 r. W efekcie znalazły się w niej różne wpisy, które zostały w wydawnictwie podzielone na 5 grup: przywileje, stanowiące większość wpisów i się-

gające dokumentu Mściwoja II z 1284 r.; potwierdzenia umów czynszowych ze szpitalem św. Ducha w Gdańsku; teksty różne, jak akt fundacji biblioteki przy kościele Mariackim, protokoły dotyczące skonfiskowanych towarów, zasady przeliczania starej monety na nową, poręczenia, rozstrzygnięcia sporów majątkowych; czynsze i świadczenia wsi komturstwa gdańskiego; powinności wojskowe i udział w wyprawach wojennych. W pierwszej grupie znalazło się 181 dokumentów, w drugiej 31, w trzeciej 12, w czwartej 2 zestawienia. Już wykaz świadczy o bogactwie materiałów zawartych w wydawnictwie, przez pryzmat którego można odtworzyć kierunki i formy działania administracji krzyżackiej. W wyniku lektury tekstów jej funkcje gospodarcze, wojskowe i sądownicze stają się znacznie lepiej zarysowane.

Ciekawą sprawą jest problem pisarzy kancelaryjnych komturstwa. Zapewne byli nimi sami bracia krzyżacy, ale forma rachunków, a także charakter pisma (porównując je z duktem stosowanym w księgach lawniczych) mogą sugerować bliskie powiązania z kancelarią miejską. Wskazuje na to nie tylko forma kursywy gotyckiej, ale także sposób podliczania dochodów i pisania liczb. Nie przesądzając tej sprawy współzależność różnych treści pisanych w konwentach krzyżackich i w miastach jest warta osobnego zbadania.

Wydawczynie, znakomite specjalistki w zakresie edytorstwa tekstów krzyżackich, miały do czynienia z niełatwym zadaniem. Księga, pomijając późniejsze zniekształcenia, prowadzona była dość przypadkowo, wpisy i wszyty umieszczano bez widocznego porządku. Niektóre teksty (np. dotyczące wojskowości) były już wcześniej wydane. Z uznaniem należy pokwitować decyzję wydawczyń o udostępnieniu całego tekstu, w miarę możliwości odtwarzającego pierwotny układ księgi. Wydawnictwo poza wstępem zaopatrzone zostało w regesty, wykres chronologiczny wpisów i dwa indeksy: osób i nazw geograficznych oraz rzeczowy, dając do ręki historykom średniowiecza nadbałtyckiego bardzo cenną pozycję źródłową.

H.S.

Antologia mistyków franciszkańskich, t. I: Wiek XIII, zebrał i zredagował o. Salezy Kafel OFM^{Cap.}, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1985, s. 303.

Choć książka nie jest bynajmniej przeznaczona dla historyka, jak każde wydawnictwo źródłowe warto ją odnotować. Jest to pierwszy z zamierzonych kilku tomów, które zawierać będą najbardziej charakterystyczne teksty dotyczące duchowości franciszkańskiej. W tomie niniejszym drukuje się pisma pierwszych franciszkanów mieszczące się w nurcie szeroko rozumianej mistyki. Materiał ułożono według autorów. Jedynym odstępstwem od tej zasady jest umieszczenie za tekstami św. Franciszka pism jego uczniów o nim samym. W sumie prezentowanych jest tu czternaście autorów, nie licząc dwóch tekstów anonimowych czy uznawanych za zbiorowe („Relacja trzech towarzyszy”). Najwięcej materiału dostarczyło piśmiennictwo św. św. Bonawentury i Antoniego z Padwy oraz Jana z Calvoli i bł. Tomasza z Celano. Większość tekstów tłumaczono już wcześniej na polski i te przedrukowuje się jedynie z drobnymi retuszami. Najczęściej korzystano z „Wczesnych źródeł franciszkańskich”, „Pism św. Franciszka” i „Kwiatków”. W dwunastu przypadkach sięgnięto do wydań w łacińskim oryginale, raz skorzystano z przekładu francuskiego. Oprawa edytorska, bardzo oszczędna, jest nierówna. Z reguły brak komentarzy, pojawiają się one jedynie incydentalnie, o ile były we wcześniejszych polskich wydaniach, np. św. Bonawentury „Droga duszy do Boga” w tłumaczeniu C. S. Napiórkowskiego. Każdy z tekstów otrzymał swój kolejny